

УДК 7.07 (477) «19»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-10>**Вікторія БОНДАРЕНКО,***orcid.org/0000-0001-5619-2361*

аспірант кафедри образотворчого мистецтва

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *v.bondarenko.asp@kubg.edu.ua*

ГРОМАДСЬКА ТА АДМІНІСТРАТИВНО-УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ГЛУЩЕНКА 1944–1977

У даній статті розглянуто основні напрямки громадської діяльності видатного українського художника Миколи Глушченка. Зроблено акцент на заходах і проєктах у яких брав участь майстер під час проживання в Україні. Також була піднята тема адміністративних завдань, що стояли перед митцем як членом Спілки художників Української РСР.

Потрібно наголосити, Микола Глушченко ще за часів свого перебування у Німеччині і Франції розпочав свій шлях художника і діяча мистецтв. Після переїзду на Батьківщину майстер зумів збільшити і поширити свої надбання у вище зазначених напрямках.

Так, Микола Петрович був постійним членом правління Спілки художників Української РСР. Без його участі не відбувалося ні одного засідання чи зборів секції живопису. Майстер неодноразово був керівником творчих груп з пленерними виїздами, про що свідчать спогади його учнів і збережені документи. Митця часто запрошували для обговорення різних заходів та презентації власних робіт.

Микола Глушченко відомий своїм внеском у розвиток культурного життя через організацію виставок та інших культурних заходів, що сприяло збереженню національної художньої спадщини. Своїми діями і прикладом художник популяризував образотворче мистецтво в Україні і закордоном.

Осмилення мистецької діяльності Миколи Глушченка базується на принципах наукової достовірності, що є важливою складовою при висвітленні даної тематики. Методологія дослідження включає історико-хронологічний метод, що передбачає послідовний виклад матеріалу, спрямованого на аналіз громадської і управлінської діяльності художника.

Значну частину висвітлених матеріалів було досліджено у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Більшість вже існуючих публікації, що присвячені Миколі Петровичу, зосереджені саме на творчій складовій життя художника. Такі праці розкривають особливості мистецького письма і художньої спадщини майстра. З вище зазначеної інформації слід наголосити, що організаційно-управлінська діяльність художника заслуговує окремого вивчення і дослідження науковцями.

Ключові слова: Микола Глушченко, ХХ століття, громадська діяльність.

Viktoriia BONDARENKO,*orcid.org/0000-0001-5619-2361*

Postgraduate Student at the Department of Fine Arts

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) *v.bondarenko.asp@kubg.edu.ua*

PUBLIC AND ADMINISTRATIVE-MANAGERIAL ACTIVITIES OF MYKOLA HLUSHCHENKO 1944–1977

In this article, the main directions of public activity of the prominent Ukrainian artist Mykola Hlushchenko are examined. The emphasis is placed on the events and projects in which the master participated during his time in Ukraine. The administrative tasks faced by the artist as a member of the Union of Artists of the Ukrainian SSR were also discussed.

It should be noted that Mykola Hlushchenko began his path as an artist and cultural figure during his time in Germany and France. After returning to his homeland, the master was able to expand and enrich his achievements in the aforementioned areas.

Mykola Petrovych was a permanent member of the board of the Union of Artists of the Ukrainian SSR. Without his participation, no session or painting section meetings took place. The master repeatedly led creative groups on plein air trips, as evidenced by the memories of his students and preserved documents. He was often invited to discuss various events and present his own works.

Mykola Hlushchenko is known for his contribution to the development of cultural life through organizing exhibitions and other cultural events, which contributed to the preservation of the national artistic heritage. Through his actions and example, the artist popularized visual arts in Ukraine and abroad.

The interpretation of Mykola Hlushchenko's artistic activities is based on principles of scholarly credibility, which is an important component in covering this topic. The research methodology includes a historical and chronological approach, involving a sequential presentation of material aimed at analyzing the artist's public and managerial activities.

A significant portion of the materials covered in the article was researched in the archives of the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine.

Most of the existing publications dedicated to Mykola Petrovych focus on the creative aspects of his life. Such works reveal the peculiarities of his artistic style and artistic legacy. From the aforementioned information, it should be emphasized that the organizational and managerial activities of the artist deserve separate study and exploration by scholars.

Key words: Mykola Hlushchenko, 20th century, public activity.

Постановка проблеми. Зважаючи на значний внесок Миколи Глушченка у громадську діяльність України, слід приділити увагу дослідженню цього боку життя художника. На даний момент відсутні ґрунтовні праці, які б всебічно висвітлили вище зазначену тему.

Для вичерпного аналізу суспільної діяльності Миколи Глушченка необхідно розкрити питання його роботи у державних структурних органах СРСР. А саме, роботи майстра як члена Спілки художників Української РСР і як члена Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами.

Крім того, важливу роль відігравав індивідуальний підхід Миколи Глушченка до поціновувачів його творчості. Чого тільки варта чисельна кількість листів із проханням до художника подарувати його картину.

Аналіз досліджень. Інформація, що різнобічно розкриває основні аспекти життя і творчості Миколи Глушченка та може слугувати першоджерелом, зберігається у архівах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. А саме, у фонді 49 «Глушченко Микола Петрович, художник (1901–1977)». Серед двох описів даного фонду присутні документи, нагороди, листи, творчі роботи, каталоги, вирізки з журналів, фотокартки художника.

Так, у вище зазначеному архіві зберігаються листи, що були надіслані Миколі Глушченку з різних установ із зверненнями до художника, щодо його творчої і організаційної діяльності.

Серед написаних і опублікованих матеріалів про майстра слід виділити працю мистецтвознавця Ірини Блюміної «Микола Глушченко. Спогади про художника» 1984 р., яка представляє собою збірник відгуків і споминів відомих персон, що були знайомі з митцем за його життя. Інформація з даної книги розкриває певні особливості життєвих устоїв художника, його звички і ставлення щодо різних видів творчої і громадської діяльності.

Також до видань, що відображають тему громадської складової життя художника, можна віднести книжку з серії «Знамениті українці» «Микола Глушченко» 2021 р. автора Богдани Пінчевської.

Дана праця хронологічно розкриває основні періоди життя і творчості майстра.

Мета статті – дослідити основні аспекти громадської діяльності Миколи Глушченка, розкрити важливість організаційно-управлінських завдань, що поставали перед художником.

Виклад основного матеріалу. Поціновувачів творчості Миколи Петровича можна зустріти у різних куточках земної кулі. Це й не дивно, зважаючи на широкий ареал перебування творчих робіт художника. Персона Миколи Глушченка відома своїм глядачам як видатний і талановитий майстер, що був натхненним у своїй мистецькій справі та залишив велику художню спадщину. Зважаючи на вище сказане постає питання щодо великого пласта громадської діяльності художника, що є менш висвітленою частиною його життя порівняно з творчою справою.

Як свідчить написана Миколою Глушченком автобіографія, його робота як організатора виставок розпочалася ще до переїзду художника на Батьківщину. Перебувавши у Парижі протягом десяти років Микола Петрович був головним художником по оформленню радянських торгово-промислових виставок в Парижі, Ліоні і Марселі. Крім того, митець виконував значну кількість громадських доручень при установі Торгпредства СРСР. Дану діяльність Миколи Глушченка можна назвати кураторською, хоча як професія вона з'явилася значно пізніше.

Слід наголосити, що діяльність художника як організатора виставочних заходів на цьому не зупинилася. Тож, у подальшому, після повернення в Україну Микола Петрович продовжить активну кураторську працю.

Датована 17 червням 1976 роком автобіографія художника містить інформацію про його суспільну діяльність, а саме: «1944 р. переїхав в Київ, де і живу постійно і працюю, як художник за домовленістю. Проводжу активну громадську роботу, як член президії правління Спілки художників України, президент секції образотворчого мистецтва, віце-президент Товариства дружби Франція-Україна, очільник іноземної комісії Спілки художників Української СРСР і т. д.».

За результати своїх діянь, Микола Глущенко неодноразово отримував нагороди, грамоти чи похвали від різних мистецьких установ. 1946 року художник був нагороджений почесним званням заслуженого діяча мистецтв УРСР. Згодом, 1963 року Микола Петрович отримав звання народного художника України.

Важливою і значною частиною роботи Миколи Глущенка є його праця у Спілці художників України. До складу правління Спілки художників, а також до складу її Президії Микола Петрович був обраний у 1956 році, 3 часом був переобраний на дану посаду ще двічі у 1968 і 1973 році (Пінчевська, 2021: 118).

Серед різних завдань, що поставали перед художником потрібно виділити роботу у складі виставкових комітетів республіканських виставок.

Так, міністерством культури 1968 р. було оголошено подяку Миколі Глущенку за активну участь в роботі Виставкового комітету Республіканської художньої виставки, присвяченої 50-річчю ВЛКСМ (Глущенко Микола Петрович, 1968).

Також, Микола Глущенко ввійшов до складу оргкомітету Третьої республіканської виставки акварелей. Даний проєкт мав на меті пропаганду кращих досягнень українських художників-акварелістів (1972–1974) (Глущенко Микола Петрович, 1974).

Неодноразово Микола Петрович був керівником творчих груп з пленерними виїздами по території СРСР. У фондах ЦДАМЛМУ міститься документ написаний Миколою Глущенком, а саме його звіт про роботу художників з групи будинку Творчості імені Коровіна. Там, майстер описує загальну атмосферу під час пленеру і окремо характеризує творчі вміння і навички учасників мистецького з'їзду. Слід зазначити, що вище вказана інформація датується осінню 1973 року, так художник до останніх років свого життя активно працює і ділиться своїм досвідом з наступним поколінням (Глущенко Микола Петрович, 1971–1976).

Серед здобутків художника, що можуть засвідчити його активну життєву позицію потрібно розглянути перелік наступних фактів.

Микола Петрович брав участь у відкритті низки виставок, де його запрошували виголосити вступне слово. Підтвердженням цього слугує ряд листів з подяками за участь і друковані буклети у яких промова художника зазначається у програмі заходу.

Так, про участь Миколи Глущенка в урочистому вечорі присвяченому 400-річчю з дня смерті великого італійського скульптора, художника, архітектора і поета Мікеланджело Буонарроті свідчить буклет, що зберігся у архівах ЦДАМЛМУ.

Програма вечора відпочинку, що відбувся у травні 1964 року у приміщенні клубу по вулиці Десятинній, містила виступ митця присвячений його враженням від поїздки до Франції. Крім того, у фойє даного закладу експонувалися нові роботи художника.

Лист, написаний Миколі Глущенку художником Яковом Басовим розкрив слова подяки митцю: «Від усього серця вдячний Вам за добрі слова, виголошені на відкритті моєї виставки у Ялті» (Глущенко Микола Петрович, 1974).

У одному з листів надісланих Миколі Петровичу, художника повідомляють про підготовку збірника спогаді до ювілею Максима Рильського. Так, митця просили написати декілька слів про окремі епізоди зустрічей з Максимом Тадейовичем (Глущенко Микола Петрович, 1973).

Досліджуючи фонди ЦДАМЛМУ можна зустріти справи про художника з приміткою громадська діяльність Миколи Глущенка. Дана інформація дає можливість ознайомитися з багатогранною особистістю художника.

Митець регулярно листувався з різноманітними закладами освіти, що неодноразово зверталися до художника з проханням подарувати їм свою картину. У подальшому роботи зберігали та експонували у фондах картинних галереї або кімнатах мистецтва створених при навчальних закладах. Нажаль, у фондах ЦДАМЛМУ зберігаються лише листи надіслані художнику, а відповіді на них відсутні. Але все ж зазначені матеріали дають можливість детальніше висвітлити громадську діяльність Миколи Глущенка і зрозуміти з якою швидкістю картини художника опинялися у нових мистецьких колекціях.

Так, у архіві міститься збережений лист 1963 року від вихованців Солотвинського дитячого будинку Закарпатської області з проханням стати почесним членом їхнього «інтернаціонального кутка».

Крім того, 15.03.1965 року художнику було надіслано лист від вчителя малювання Запорізької школи № 27 про організацію картинної галереї та проханням подарувати у їхній фонд хоча б невеликий етюд художника. Також у листі зазначалося, що на даний момент у галереї вже зберігалися оригінали робіт запорізьких художників і гравюри В. Касіяна (Глущенко Микола Петрович, 1965).

Травнем 1967 року датується лист Ради ленінської кімнати школи номер № 13 міста Фастова з нагадуванням про обіцянку подарувати їхній школі одну з картин митця із серії «По Швейцарії» (Глущенко Микола Петрович, 1967).

У одному з надісланих листів від школярів класу «В світі прекрасного» при народному кра-

езнавчому музеї висловлено подяку Миколі Глушенку за його згоду подарувати свою роботу картинній галереї у їхньому місті.

Спілкування з учнями Середньої школи № 2 продовжилося протягом декількох років. Із зазначених листів зрозуміло, що художник активно листувався та дарував свої картини у творчі куточки юним поціновувачам його мистецтва.

Також, серед документів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України зберігається відгук учнів дитячої художньої студії, щодо персональних виставок Миколи Глушенка. Так, у рукописі відзначається талант художника. Учні наголошують на працьовитості Миколи Петровича та вдячні художнику за можливість ознайомитися з його мальовничими пейзажами на яких зображені різних країн де працював і перебував Микола Глушенко у своїх подорожах (Глушенко Микола Петрович, 1956–1962).

До Миколи Петровича неодноразово зверталися з проханнями, щодо написання відгуків на творчість інших митців або з метою поділитися етапами роботи художника над власними картинами. Про вище сказане можна переконатися ознайомившись з листами, що зберіглися у фондах архіву ЦДАЛМУ.

Так, у одному з листів надісланих художнику, мистецтвознавець Леонід Зінгер звертається до Миколи Петровича з проханням надати додаткову

інформацію про написання портретів А. Барбюса і Р. Роллана у зв'язку з роботою автора над книгою «Радянський портретний живопис» (1917–1941 рр.) (Глушенко Микола Петрович, 1974).

Даний перелік є лише частиною фактів, що відкривають особливості громадської і управлінської діяльності Миколи Глушенка.

Висновки. Микола Глушенко залишив по собі великий творчий спадок, але не менш значним є його внесок у суспільну діяльність. Важливе місце серед громадської діяльності посідає його робота у Спілці художників України, де неодноразово Микола Петрович займав керуючі позиції.

За своє життя художник здійснив ряд мистецьких пленерів у різні будинки творчості по всій Україні. Крім того, Микола Глушенко часто був у складі комісії призначених президією правління Спілки художників Української РСР, що створювалася для оцінки набутих результатів кожної творчої групи.

Щодо характеристики Миколи Петровича як вдалого організатора може свідчити систематична участь майстра у складі комітетів республіканських виставок.

Різні життєві вектори об'єднав у собі художник Микола Глушенко – це безумовно здібний, талановитий митець і досвідчений організатор, куратор і громадський діяч.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Лист ради Ленінської кімнати школи №13 м. Фастова з проханням приїхати. 1967 р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 50, арк. 2
2. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Постанова про III Республіканську виставку акварелі до складу оргкомітету якої входив М. П. Глушенко 1974 р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 55, арк. 5
3. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Листи до М. П. Глушенка. Лист Басова Я. 1974р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 23, арк. 2
4. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Лист директора літературно-меморіального музею М. Рильського Богдана Рильського з проханням взяти участь у підготовці збірника спогадів про поета 1973 р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 54, арк. 1
5. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Матеріали про М. П. Глушенка. Відгуки на виставки 1958-1965, ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 71, арк. 2
6. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Листи до М. П. Глушенка. Лист Зінгера Л. С., 1974р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 26, арк. 2
7. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Лист вчителя заповідної школи з проханням надіслати естампи, 1965 р., ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 48, арк. 2
8. Глушенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Папка делегата IV з'їзду Спілки художників УРСР і два збірника «Спілка художників УРСР», «Образотворче мистецтво Радянської України» 1971–1976 рр. Київ, ЦДАЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 2. Спр. 233, арк. 198

9. Глущенко Микола Петрович, український радянський художник, народний художник УРСР. Лист заступника Міністра Культури УРСР С. Кирилової з подякою за активну участь в роботі Виставковому художньої виставки. Київ 1968 р., ЦДАМЛМУ (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України) Ф. 49. Оп. 1. Спр. 51, арк. 1
10. Микола Глущенко. Спогади про художника / упорядник І. М. Блюміна. Київ: Мистецтво, 1984 с. 95
11. Пінчевська Б. Микола Глущенко. Харків: Фоліо. 2021. с. 124.

REFERENCES

1. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lyst rady Leninskoï kimnaty shkoly №13 m. Fastova z prokhanniam prykhaty. 1967 r. [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist, People's Artist of the Ukrainian SSR, received a letter from the Lenin Room of School No. 13 in Fastiv requesting his presence. This occurred in 1967], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 50. sh. 2 [in Ukrainian]
2. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Postanova pro III Respublikansku vystavku akvareli do skladu orhkomitetu yakoi vkhodyv M. P. Hlushchenko 1974 r. [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, was appointed to the organizing committee of the 3rd Republican Watercolor Exhibition in 1974], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 55. sh. 5 [in Ukrainian]
3. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lysty do M. P. Hlushchenka. Lyst Basova Ya. 1974r. [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, received letters from Y. Basov in 1974], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 23. sh. 2 [in Ukrainian]
4. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lyst dyrektora literaturno-memorialnoho muzeiu M. Rylskoho Bohdana Rylskoho z prokhanniam vziaty uchast u pidhotovtsi zbirnyka spohadiv pro poeta. [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, received a letter from Bogdan Rylsky, the director of the literary and memorial museum of M. Rylsky, asking him to participate in the preparation of a collection of memoirs about the poet], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 54. sh. 1 [in Ukrainian]
5. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Materialy pro M. P. Hlushchenka. Vidhuky na vystavky 1958-1965, [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, has materials and reviews from exhibitions held between 1958 and 1965], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 71. sh. 2 [in Ukrainian]
6. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lysty do M. P. Hlushchenka. Lyst Zinhera L. S., 1974 r. [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, received a letter from L. S. Zinger in 1974], CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 26. sh. 2 [in Ukrainian]
7. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lyst vchytelia zaporizkoï shkoly z prokhanniam nadislaty estampy 1965 r [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, received a letter from a teacher at a school in Zaporizhzhia requesting to send prints in 1965]. CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 48. sh. 2 [in Ukrainian]
8. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Papka delehata IV z'zdu Spilky khudozhnykiv URSR i dva zbirnyka «Spilka khudozhnykiv URSR», «Obrazotvorche mystetstvo Radianskoï Ukrainy» 1971-1976 rr. Kyiv [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, had a delegate folder from the 4th Congress of the Union of Artists of the Ukrainian SSR, as well as two collections titled "Union of Artists of the Ukrainian SSR" and "Visual Arts of Soviet Ukraine," spanning the years 1971–1976 in Kyiv] CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 2. C. 233. sh. 198 [in Ukrainian]
9. Hlushchenko Mykola Petrovych, ukrainyskyi radianskyi khudozhnyk, narodnyi khudozhnyk URSR. Lyst zastupnyka Ministra Kultury URSR S. Kyrylovoi z podiakoiu za aktyvnu uchast v roboti Vystavkovomu khudozhnoi vystavky. Kyiv [Hlushchenko Mykola Petrovych, a Ukrainian Soviet artist and People's Artist of the Ukrainian SSR, received a letter from S. Kyrylova, Deputy Minister of Culture of the Ukrainian SSR, thanking him for his active participation in the Exhibition of Artistic Works. This occurred in Kyiv] CSAMLA of Ukraine (the Central state archive-museum of literature and art of Ukraine) St. 49. D. 1. C. 51. sh. 1 [in Ukrainian]
10. Mykola Hlushchenko. Spohady pro khudozhnyka [Mykola Hlushchenko: Memoirs of the Artist] / uporiadnyk I. M. Bliumina. Kyiv: Mystetstvo, 1984. 95 sh. [in Ukrainian]
11. Pinchevska B. (2021). Mykola Hlushchenko. [Mykola Hlushchenko]. Kharkiv: Folio. 124 [in Ukrainian]